

Academic Article

Conceptual Framework for Democratic Education Based on Buddhist Principles to Develop Quality Citizens

กรอบแนวคิดการศึกษาประชาธิปไตยตามหลักพระพุทธศาสนา

เพื่อพัฒนาพลเมืองคุณภาพ

Phrakhru Phichitthammapakhun¹, Supot Pimprasan^{2*}, Benyapha Permboon³, & Chakkrit Klumya⁴

พระครูพิจิตรธรรมปคุณ¹, สุพจน์ พิมพ์สาร^{2*}, เบญญาภา เพ็หมบุญ³, & จักรกฤษณ์ กลุ่มยา⁴

ARTICLE INFO

Name of Author &
Corresponding Author: *

1. Phrakhru Phichitthammapakhun

พระครูพิจิตรธรรมปคุณ
Nakhonratchasima Buddhist College,
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: jakkrid.put@mbu.ac.th

2. Supot pimprasan*

สุพจน์ พิมพ์สาร
Nakhonratchasima Buddhist College,
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: supot.pimprasan@gmail.com

3. Benyapha Permboon

เบญญาภา เพ็หมบุญ
Nakhonratchasima Buddhist College,
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: Benyapha.per@mbu.ac.th

4. Chakkrit Klumya

จักรกฤษณ์ กลุ่มยา
Nakhonratchasima Buddhist College,
Mahamakut Buddhist University, Thailand.
วิทยาลัยศาสนศาสตร์นครราชสีมา มหาวิทยาลัย
มหามกุฏราชวิทยาลัย
Email: Chakkrit0001@gmail.com

คำสำคัญ:

ประชาธิปไตย, พระพุทธศาสนา, กระบวนการจัดการ
เรียนรู้เชิงประชาธิปไตย, การพัฒนาคุณลักษณะ
พลเมืองคุณภาพ

Keywords:

Democracy, Buddhism, Democratic
Learning Process, Development of Quality
Citizen Characteristics

ABSTRACT

This academic article aims to critically examine the concept of democracy within the framework of Buddhist principles through a qualitative documentary analysis. The study synthesizes and interprets primary sources from the Tipitaka, relevant commentaries, and contemporary scholarly works in political science and Buddhist philosophy. The findings indicate that Buddhism embodies normative principles congruent with democratic values, including freedom of thought, equality, participatory engagement, majority decision-making, and the doctrine of dhammacracy. These principles are systematically articulated in the Vinaya Pitaka and the Suttanta Pitaka, most notably in the procedures of Sanghakamma, which exemplify collective deliberation and consensual governance. The article proposes an integrative conceptual framework in which democratic principles, when harmonized with Buddhist ethical foundations, generate a robust moral and value-based orientation for educational development. This foundation is operationalized through democratic learning processes that emphasize active participation, rational inquiry, and respect for pluralism. The anticipated outcomes include the cultivation of quality citizenship characterized by public consciousness, moral integrity, and sustained social responsibility. The study contributes to the discourse on value-based democratic education by demonstrating the relevance of Buddhist thought to contemporary civic and educational paradigms.

Article history:

Received: 15/03/2026

Revised: 30/04/2026

Accepted: 30/05/2026

Available online: 03/07/2026

How to Cite:

Phrakhrū Phichitthammaphakun, et al.
(2026) Conceptual Framework for
Democratic Education Based on Buddhist
Principles to Develop Quality Citizens.
Journal Dhamma for Life, 136-148.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวคิดประชาธิปไตยตามหลักพระพุทธศาสนาโดยอาศัยการศึกษาวิเคราะห์เอกสารจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และงานวิชาการด้านรัฐศาสตร์และพุทธปรัชญาผลการศึกษาพบว่า พระพุทธศาสนามีหลักการสำคัญที่สอดคล้องกับระบอบประชาธิปไตย ได้แก่ หลักเสรีภาพทางความคิด หลักความเสมอภาค หลักการมีส่วนร่วม หลักเสียงข้างมาก และหลักธรรมาธิปไตยซึ่งปรากฏอย่างเป็นระบบในพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก โดยเฉพาะกระบวนการสังฆกรรมที่สะท้อนการตัดสินใจร่วมกันของหมู่คณะ บทความนี้เสนอกรอบแนวคิดกรอบแนวคิดการศึกษาหลักประชาธิปไตยเมื่อบูรณาการเข้ากับหลักพุทธธรรม จะก่อให้เกิดฐานคุณค่าและจริยธรรมร่วมที่มั่นคงในการกำหนดทิศทางการศึกษา ฐานคิดดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตยซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมการคิดอย่างมีเหตุผล และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือการพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองคุณภาพอันประกอบด้วยจิตสำนึกสาธารณะคุณธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคม อย่างยั่งยืน

บทนำ

ประเทศไทยเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชมาเป็นระบอบประชาธิปไตยนับตั้งแต่ปีพ.ศ. 2475 เป็นต้นมา แม้ระยะเวลาจะล่วงเลยยาวนานแต่ยังคงมีข้อถกเถียงอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับระดับความสมบูรณ์ของประชาธิปไตยไทย หากพิจารณาจากประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง พบว่ามีการรัฐประหารและการยกเลิกรัฐธรรมนูญหลายครั้งซึ่งสะท้อนถึงความไม่ต่อเนื่องของพัฒนาการเชิงสถาบันและวัฒนธรรมทางการเมือง (Diamond, 1999: 157; ประเวศ วะสี, 2544: 35) นอกจากนี้ ปัญหาคุณภาพของกระบวนการเลือกตั้ง เช่น การทุจริต การใช้อิทธิพล และอำิสสินจ้าง เป็นปัจจัยสำคัญที่บั่นทอนความเชื่อมั่นต่อระบอบประชาธิปไตย และส่งผลให้ระบบการเมืองเผชิญภาวะเปราะบาง (Ockey, 2004: 12) เหตุการณ์วิกฤตเศรษฐกิจ พ.ศ. 2540 เป็นอีกจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้สังคมไทยหันกลับมาทบทวนความสัมพันธ์ระหว่างระบบการเมืองกับประสิทธิภาพของการบริหารรัฐกิจ นักวิชาการจำนวนมากชี้ให้เห็นว่าวิกฤตดังกล่าวมิได้เกิดจากปัจจัยทางเศรษฐกิจเพียงลำพังหากยังเกี่ยวข้องกับข้อจำกัดด้านธรรมาภิบาล ความโปร่งใส และกลไกกำกับดูแลของรัฐ (Stiglitz, 2002: 89) คำถามเชิงวิพากษ์จึงมุ่งไปที่คุณภาพของประชาธิปไตยความรับผิดชอบต่อสถาบันการเมือง และฐานคุณค่าที่รองรับการตัดสินใจเชิงนโยบายสาธารณะ (Phongpaichit & Baker, 2002: 3) ในอีกมิติหนึ่งแนวคิดทางพระพุทธศาสนาได้แบ่งแยกรูปแบบการปกครองว่าแบบใดดีที่สุด หากแต่มุ่งเน้นผลลัพธ์

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai Journal Citation Index Centre

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

สูงสุดคือสันติสุขของปัจเจกชนและสันติภาพของสังคมโดยรวม (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2543: 52) เมื่อพิจารณาเชิงพุทธปรัชญาการตั้งคำถามเกี่ยวกับการปกครอง ที่ดีสาเหตุแห่งปัญหาและแนวทางสู่ความสงบเรียบร้อย สามารถวิเคราะห์ผ่านกรอบอริยสัจ 4 ซึ่งเน้นการเข้าใจปัญหาอย่างเป็นเหตุเป็นผล (Payutto, 2001: 97) การปกครองแบบประชาธิปไตยจึงเป็นหนึ่งในรูปแบบที่สามารถพิจารณาความสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมได้ โดยเฉพาะเมื่อศึกษาจากคัมภีร์พระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก จะพบหลักการที่สะท้อนคุณค่าประชาธิปไตย เช่น ความเสมอภาค การมีส่วนร่วม การใช้เหตุผล และกระบวนการตัดสินใจของหมู่คณะผ่านสังฆกรรม (พระไตรปิฎก, วินัยปิฎก; Gombrich, 2006: 92) องค์ความรู้ดังกล่าวจึงมีนัยสำคัญต่อการนำหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับการพัฒนาประชาธิปไตยและการศึกษาเพื่อสร้างพลเมืองคุณภาพ ในสังคมไทยร่วมสมัย วิกฤตประชาธิปไตยในสังคมไทยมิได้ปรากฏเพียงในรูปของความไม่ต่อเนื่องทางรัฐธรรมนูญหรือการรัฐประหารเท่านั้น หากยังสะท้อนผ่านความอ่อนแอของวัฒนธรรมประชาธิปไตยการขาดความไว้วางใจในสถาบันการเมือง และการมีส่วนร่วมของพลเมืองที่จำกัดอยู่เพียงเชิงพิธีกรรม นักวิชาการด้านประชาธิปไตยชี้ว่า เสถียรภาพของระบอบมิได้ขึ้นกับโครงสร้างทางกฎหมายอย่างเดียว แต่ขึ้นกับ “คุณภาพพลเมือง” และ “ทุนทางสังคม” ที่เอื้อต่อความรับผิดชอบร่วม (Diamond, 1999: 162) ขณะที่บริบทไทยถูกวิพากษ์ว่ามีลักษณะประชาธิปไตยเชิงรูปแบบมากกว่าสาระ (ประเวศ วะสี, 2544: 37) ส่งผลให้กระบวนการตรวจสอบ ถ่วงดุล และความรับผิดชอบไม่สามารถทำงานได้เต็มประสิทธิภาพวิกฤตดังกล่าวจึงเป็นทั้งปัญหาเชิงสถาบันและปัญหาเชิงวัฒนธรรมทางการเมือง วิกฤตการศึกษามีความสัมพันธ์โดยตรงกับวิกฤตประชาธิปไตย เนื่องจากระบบการศึกษา ทำหน้าที่สำคัญในการหล่อหลอมความคิดเชิงวิพากษ์จริยธรรมสาธารณะ และสมรรถนะพลเมืองอย่างไรก็ตามการศึกษาถูกตั้งคำถามว่ามุ่งเน้นการท่องจำมากกว่าการสร้างเหตุผลการเคารพความแตกต่าง และการเรียนรู้ผ่านการมีส่วนร่วม (Dewey, 2004: 87) ผลลัพธ์คือผู้เรียนจำนวนมากขาดทักษะการคิดเชิงวิจารณ์ญาณและความสามารถในการสนทนาเชิงเหตุผลในพื้นที่สาธารณะ (วิทยากร เชียงกุล, 2552: 112) เมื่อการศึกษาไม่สามารถสร้างพลเมืองที่ตระหนักรู้สิทธิหน้าที่ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมได้ วิกฤตประชาธิปไตยจึงทวีความซับซ้อนกลายเป็นวงจรปัญหา ที่ส่งผลย้อนกลับระหว่างการเมืองกับการศึกษา การพัฒนาพลเมืองคุณภาพจึงเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการคลี่คลายวิกฤตทั้งสองมิติ โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาภายใต้กรอบพุทธธรรม ซึ่งเน้นการพัฒนาคนอย่างบูรณาการทั้งด้านปัญญา ศีล และจิต พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) อธิบายว่าสังคมที่ดีต้องตั้งอยู่บนพลเมืองที่มีสัมมาทิฐิและจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม (ปยุตฺโต, 2543: 54) หลักธรรม เช่น อปรีหานิยธรรม สังคหวัตถุ และพรหมวิหารธรรมสามารถตีความเชื่อมโยงกับหลักประชาธิปไตยสมัยใหม่ ได้แก่ การมีส่วนร่วม ความเสมอภาค ความรับผิดชอบ และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Payutto, 2001: 98) ดังนั้น กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตยที่บูรณาการพุทธธรรมจึงอาจเป็นกลไกสำคัญในการสร้างพลเมืองที่มีทั้งความรู้คุณธรรม และสมรรถนะทางสังคมอันเป็นรากฐานของประชาธิปไตยที่ยั่งยืน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าประเทศไทยใช้ระบอบประชาธิปไตยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2475 แต่ยังเผชิญ ข้อถกเถียงเรื่องความสมบูรณ์ เนื่องจากความไม่ต่อเนื่องทางการเมือง รัฐประหาร และปัญหาการเลือกตั้ง วิกฤตเศรษฐกิจกระตุ้นให้สังคมทบทวนคุณภาพประชาธิปไตย ธรรมาภิบาล และความรับผิดชอบต่อสถาบันรัฐ วิกฤต

ประชาธิปไตยสัมพันธ์กับวิกฤตการศึกษาซึ่งยังจำกัดการพัฒนาความคิดเชิงวิพากษ์และสมรรถนะพลเมืองการบูรณาการหลักประชาธิปไตยกับพุทธธรรมผ่านการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตย จึงเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาพลเมืองคุณภาพและความยั่งยืน ของสังคม

แนวคิดเรื่องประชาธิปไตย

หัวข้อนี้มุ่งวิเคราะห์แนวคิดประชาธิปไตยในทางรัฐศาสตร์ โดยครอบคลุมความหมาย รูปแบบ และหลักการพื้นฐานของประชาธิปไตย ซึ่งเป็นกรอบสำคัญในการทำความเข้าใจโครงสร้างอำนาจ ความชอบธรรม และบทบาทพลเมืองในรัฐสมัยใหม่ ประชาธิปไตย (Democracy) คือแนวคิดที่ยืนยันว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย และมีสิทธิในการกำหนดการปกครองของตนเอง อันพัฒนามาจากแนวคิดยุคแสงสว่างที่เน้นเสรีภาพ เหตุผล และความเสมอภาคของมนุษย์ (Held, 2006) อย่างไรก็ตาม ประชาธิปไตยไม่ได้เป็นเพียง “รูปแบบการปกครอง” แต่ยังเป็นอุดมการณ์ที่ยึดโยงกับสิทธิ เสรีภาพ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยต้องมีกลไกสถาบันที่คุ้มครองสิทธิขั้นพื้นฐานและความเสมอภาคของประชาชน (ประเวศ วะสี, 2544) นอกจากนี้ คุณภาพของประชาธิปไตยยังขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมทางการเมือง เช่น การตระหนักรู้สิทธิ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมของพลเมือง มากกว่าการมีเพียงรัฐธรรมนูญหรือการเลือกตั้ง (อนันต์ เหล่าธรรมทัศน์, 2549) อีกทั้งการพัฒนาประชาธิปไตยในสังคมไทยจำเป็นต้องส่งเสริมค่านิยม เช่น การเคารพความแตกต่าง การใช้เหตุผล และการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมาย (วิทยากร เชียงกุล, 2552) ในเชิงนิรุกติศาสตร์ Democracy มาจากภาษากรีก Demokratia ซึ่งประกอบด้วย (ประชาชน) และ (อำนาจ) สะท้อนความหมายว่า “อำนาจของประชาชน” แนวคิดนี้สอดคล้องกับคำจำกัดความคลาสสิกของประชาธิปไตยว่าเป็นการปกครอง “ของประชาชน โดยประชาชน และเพื่อประชาชน” ซึ่งตั้งอยู่บนความยินยอมของผู้ถูกปกครอง (Heywood, 2013; ลิขิต ธีรเวคิน, 2557) ประชาธิปไตยในรัฐสมัยใหม่จึงเป็นระบอบที่ตั้งอยู่บนอำนาจอธิปไตยของประชาชน แตกต่างจากอำนาจอธิปไตยที่อำนาจถูกรวมศูนย์ โดยถูกมองว่าเอื้อต่อประสิทธิภาพการบริหาร ความชอบธรรม และการตรวจสอบถ่วงดุล (Held, 2006) ในทางตรงกันข้าม อำนาจอธิปไตยแม้จะมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพ แต่ขาดความโปร่งใสและการตรวจสอบ ทำให้เสี่ยงต่อการใช้อำนาจโดยมิชอบ (Dahl, 1989; Diamond, 1999) ทั้งนี้ ประชาธิปไตยจะมีความหมายอย่างแท้จริงเมื่อประชาชนมีส่วนร่วมอย่างมีนัยสำคัญ มิใช่เพียงการเลือกตั้งเชิงพิธีกรรมที่ยังมีปัญหาการซื้อเสียงและระบบอุปถัมภ์ หลักการของประชาธิปไตยหลักการประชาธิปไตยประกอบด้วยสาระสำคัญ ได้แก่

1. หลักอำนาจอธิปไตยของปวงชน (Popular Sovereignty) เป็นหลักการที่ยืนยันว่าอำนาจอสูงสุดของรัฐเป็นของประชาชน ความชอบธรรมทางการเมืองเกิดจากความยินยอมของผู้ถูกปกครองโดยประชาชนมีสิทธิในการเลือกผู้แทน ตลอดจนกลไกตรวจสอบและถ่วงดุลผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

2. หลักเสรีภาพ (Liberty) มุ่งคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพขั้นพื้นฐานของพลเมืองทั้งเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ความเชื่อ และการรวมกลุ่ม โดยเสรีภาพดังกล่าวต้องอยู่ภายใต้ขอบเขตกฎหมายเพื่อป้องกันการละเมิดสิทธิของผู้อื่น

3. หลักความเสมอภาค (Equality) เน้นความเสมอภาคทางกฎหมายและความเสมอภาคเชิงโอกาสแม้บุคคลจะมีความแตกต่างกันในเชิงกายภาพหรือสถานะทางสังคม แต่ทุกคนต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียมในทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และการศึกษา

4. หลักนิติรัฐ / หลักกฎหมาย (Rule of Law) สะท้อนการปกครองภายใต้กฎหมายที่มีความชอบธรรม โปร่งใส และบังคับใช้อย่างเสมอภาค ไม่เลือกปฏิบัติอันเป็นกลไกสำคัญในการจำกัดและควบคุมการใช้อำนาจอธิปไตย

5. หลักเสียงข้างมาก (Majority Rule) และสิทธิของเสียงข้างน้อย (Minority Rights) เป็นกลไกตัดสินใจทางการเมืองในสังคมที่มีความหลากหลาย โดยยอมรับมติของเสียงส่วนใหญ่ควบคู่กับการคุ้มครองสิทธิของเสียงข้างน้อยเพื่อป้องกัน “ทรราชย์ของเสียงข้างมาก” ในบริบทวิชาการไทย หลักการดังกล่าวสอดคล้องกับคำอธิบายที่มองประชาธิปไตยว่าเป็นระบอบที่ตั้งอยู่บนอำนาจของประชาชน เสรีภาพ ความเสมอภาค และการปกครองภายใต้กฎหมาย สารรวมของหลักการเหล่านี้สะท้อนลักษณะสำคัญ 4 ประการ คือ (1) ประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย (2) ความเสมอภาคและเสรีภาพตามกฎหมาย (3) การตัดสินใจโดยเสียงข้างมากพร้อมหลักประกันสิทธิของเสียงข้างน้อย และ (4) กระบวนการที่ตั้งอยู่บนความยินยอม เช่น การเลือกตั้งและประชามติ (ลิขิต ธีรเวคิน, 2557) ข้อสังเกตเรื่องความเสมอภาค ความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตยหมายถึงความเท่าเทียมกันในฐานะพลเมืองภายใต้กฎหมาย มิใช่ความเหมือนกันทุกบทบาท บุคคลอาจมีหน้าที่แตกต่างกันตามตำแหน่งแต่ยังคงเสมอภาคในสิทธิขั้นพื้นฐานและความรับผิดชอบตามกฎหมาย

สรุปแนวคิดประชาธิปไตยดังกล่าวสามารถบูรณาการกับหลักพระพุทธศาสนา โดยเชื่อมโยง “อำนาจอธิปไตยของประชาชน” เข้ากับ “ธรรมาธิปไตย” และการใช้อำนาจอย่างมีศีลธรรมกระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมุ่งพัฒนาเสรีภาพทางความคิด ความรับผิดชอบ และการเคารพความแตกต่างตามแนวพุทธธรรมการเสริมสร้างความเสมอภาคและภราดรภาพสอดคล้องกับหลักเมตตา สังคหวัตถุ และสารณียธรรมผลลัพธ์คือการพัฒนาพลเมืองคุณภาพที่มีเหตุผล คุณธรรม และมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายในสังคมประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยในทัศนะพระพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนาสามารถพิจารณาได้จากหลักคำสอนที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกซึ่งสะท้อนหลักการสำคัญที่สอดคล้องกับคุณค่าประชาธิปไตย ทั้งในมิติของกระบวนการตัดสินใจ การอยู่ร่วมกัน และการใช้อำนาจอย่างมีเหตุผลและคุณธรรม ในพระวินัยปิฎกพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยโดยอาศัยกระบวนการแบบหมู่คณะมิใช่การกำหนดโดยลำพัง กล่าวคือ เมื่อเกิดกรณีปัญหาขึ้นแล้วจึงมีการประชุมสงฆ์ สอบสวน และบัญญัติวินัยร่วมกันท่ามกลางสงฆ์ก่อนนำไปสู่การยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน (พระสุตตันตปิฎก, 2556: 80) กระบวนการสังฆกรรมกำหนดองค์ประชุม

ตามลักษณะกิจ เช่น ญัตติกรรม (สงฆ์จตุวรรค) ญัตติทุติยกรรม (สงฆ์ปญจวรรค) และญัตติจตุตถกรรม (สงฆ์ทศวรรคขึ้นไป) ซึ่งสะท้อนหลักความเป็นสถาบัน การมีส่วนร่วม และความชอบธรรมเชิงกระบวนการ การดำเนินกิจของสงฆ์ยังตั้งอยู่บนหลัก “อธิกรณ์ 4” และการระงับข้อพิพาทด้วย “อธิกรณ์สมณะ 7” เช่น การระงับต่อหน้าสงฆ์ การใช้เสียงข้างมาก (เยภุยยสิกา) และการประนีประนอม (ติณวัตถารกวินย) อันแสดงถึงกลไกการจัดการความขัดแย้งอย่างเป็นระบบและไม่ใช้ความรุนแรงนอกจากนี้ การประชุมสังฆกรรมต้องอาศัยมติเอกฉันท์หากมีข้อคัดค้านแม้เพียงเสียงเดียวสงฆ์ทั้งหมดต้องรับฟัง ซึ่งสะท้อนหลักการเคารพเสียงส่วนน้อย และความรับผิดชอบของหมู่คณะ

ในพระสูตรต้นตปิฎก หลักเสรีภาพทางความคิดปรากฏชัดใน กาลามสูตรซึ่งพระพุทธเจ้าทรงสอนให้พิจารณาโดยเหตุผลมิให้เชื่อเพียงเพราะการฟังตามกันมา ชาวเลาลือ ตำรา หรืออำนาจบุคคล แต่ให้ตัดสินจากการรู้เห็นด้วยตนเองว่าเป็นกุศลหรืออกุศล (อ.ติก. (บาลี) เล่ม 20 ข้อ 505: 241) หลักความเสมอภาคสะท้อนผ่าน “ธรรมวินัยอัศจรรย์ 8 ประการ” ที่เปรียบเทียบกับมหาสมุทร โดยเฉพาะการละวรรณะเมื่อเข้าสู่สมณเพศ ซึ่งชี้ถึงความเสมอภาคเชิงสถานะและศักดิ์ศรี (อ.จตุกก. (บาลี) เล่ม 21 ข้อ 32: 42) ส่วนหลักภราดรภาพและความเป็นชุมชนทางศีลธรรมปรากฏใน สังคหวัตถุ 4 (อ.อญฐก. (บาลี) เล่ม 23 ข้อ 109: 207) และ สาราณียธรรม 6 (อ.ฉก. (บาลี) เล่ม 22 ข้อ 282: 321) ซึ่งเน้นการแบ่งปัน เมตตา และการอยู่ร่วมกันอย่างเคารพกันและกัน ขณะที่ อปริหานิยธรรม 7 เสนอเงื่อนไขแห่งความเจริญมั่นคงของหมู่คณะ เช่น การประชุมสม่ำเสมอ ความพร้อมเพรียง และการเคารพหลักการ (อ้างใน พระไตรปิฎก) ในมิติของการใช้อำนาจ พระพุทธศาสนายืนยันหลักธรรมาธิปไตย คือการถือธรรมเป็นใหญ่ มิใช่อัตตาธิปไตยหรือโลกาธิปไตย โดยมีพุทธพจน์ว่า “ที่ใดไม่มีสัตบุรุษ ที่นั่นไม่ใช่สภา” (อ.สตตก. (บาลี) เล่ม 23 ข้อ 20: 18) หลักพระวินัยยังมุ่งประโยชน์ 10 ประการ เช่น เพื่อความผาสุกของหมู่คณะ การคุ้มครองคนดี และการดำรงพระสัทธรรม (วิ.มหา. (บาลี) เล่ม 23 ข้อ 20: 18) อันสะท้อนเป้าหมายของการปกครองเพื่อสันติสุขทั้งส่วนตนและส่วนรวม

สรุปได้ว่าประชาธิปไตยในพระพุทธศาสนาชี้ให้เห็นความสำคัญของกระบวนการมีส่วนร่วม เหตุผลคุณธรรม และการเคารพกันในหมู่คณะหลักธรรม เช่น กาลามสูตร สังคหวัตถุ สาราณียธรรม และธรรมาธิปไตยสามารถใช้เป็นฐานคุณค่าประชาธิปไตยเชิงจริยธรรมการบูรณาการหลักพุทธธรรมกับการศึกษาประชาธิปไตยมุ่งพัฒนาพลเมืองที่มีปัญญา เสรีภาพ และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จึงเป็นกรอบสำคัญในการสร้าง “พลเมืองคุณภาพ” อันเป็นรากฐานของประชาธิปไตยที่ยั่งยืน

การบูรณาการพุทธธรรมกับประชาธิปไตยร่วมสมัย

การพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพุทธธรรมกับประชาธิปไตยร่วมสมัยชี้ให้เห็นว่า พระพุทธศาสนามีหลักการที่สอดคล้องกับคุณค่าประชาธิปไตยมาตั้งแต่เริ่มแรก ทั้งในมิติของกฎเกณฑ์ การมีส่วนร่วม และความชอบธรรมเชิงกระบวนการพระธรรมวินัยทำหน้าที่เสมือน “ธรรมนูญสูงสุด” เป็นมาตรฐานกำกับกับการดำเนินชีวิตและกิจการสงฆ์โดยยืนยันว่ากฎเกณฑ์ต้องตั้งอยู่บนเหตุผลและประโยชน์ส่วนรวม (พระพรหมคุณาภรณ์

(ป.อ. ปยุตฺโต), 2547: 15) ลักษณะสำคัญประการหนึ่งคือ “ทางสายกลาง” หรือวิภาษวาท ซึ่งเน้นการพิจารณาอย่างจำแนกแจกแจงตามความเป็นจริง สะท้อนวิธีคิดแบบมีเหตุผล ไม่สุดโต่ง และเปิดพื้นที่ให้การไตร่ตรองเชิงวิพากษ์อันเป็นหัวใจของวัฒนธรรมประชาธิปไตย (Heywood, 2013: 86) นอกจากนี้พระพุทธศาสนายังเน้นความเสมอภาคภายใต้พระธรรมวินัย เมื่อบุคคลเข้าสู่สมณเพศย่อมเท่าเทียมกันในสิกขาบทแม้ต่างกันด้วยชาติกำเนิดแต่เคารพกันตามลำดับอาวุโสซึ่งสะท้อนความเสมอภาคเชิงสถานะและกตिका ในระดับสิทธิและเสรีภาพ พระภิกษุมีเสรีภาพในการศึกษาปฏิบัติ และจาริกภายใต้กรอบวินัย แสดงถึงเสรีภาพที่ถูกกำกับด้วยความรับผิดชอบและกฎหมาย เช่นเดียวกับหลักเสรีภาพในระบอบประชาธิปไตยสมัยใหม่ (Diamond, 1999: 162) โครงสร้างการบริหารคณะสงฆ์สะท้อนการแบ่งบทบาทหน้าที่ระหว่างฝ่ายบริหาร ฝ่ายบัญญัติ และฝ่ายวินิจญัติคติดำพระวินัย ซึ่งเทียบได้กับหลักการแบ่งอำนาจและการตรวจสอบถ่วงดุล กระบวนการสังฆกรรมเป็นตัวอย่างเด่นของประชาธิปไตยเชิงปฏิบัติมีการกำหนดองค์ประชุม สี่มา ขั้นตอนการเสนอญัตติและสิทธิในการเห็นด้วยหรือคัดค้านมติส่วนใหญ่ใช้หลักเอกฉันท์ แต่ในกรณีจำเป็นอาจใช้เสียงข้างมาก (เยภยยสิกา) สะท้อนทั้งการเคารพเสียงส่วนน้อยและกลไกตัดสินใจของหมู่คณะ (บุญทัน ดอกไธสง, 2555: 47) อีกมิติหนึ่งคือความยืดหยุ่นและความเป็นสากลพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ศึกษาธรรมด้วยภาษาที่เหมาะสม และให้สงฆ์ปฏิบัติคล้อยตามกฎหมายบ้านเมืองแสดงถึงการเคารพบริบทสังคมและหลักนิติรัฐขณะเดียวกันหลักธรรมาธิปไตยยืนยันว่าการใช้อำนาจต้องตั้งอยู่บนธรรม มิใช่ตัณหา มานะ หรือทิฐิ โดยมีปัญญาเป็นตัวนำสู่ความจริงและประโยชน์สุข (ประเวศ วะสี, 2544: 35) หลักสาราณียธรรม 6 เป็นฐานจริยธรรมของสังคมประชาธิปไตย เน้นเมตตาทางกาย วาจา ใจ การแบ่งปัน ศีลเสมอกัน และทิฐิเสมอกัน อันก่อให้เกิดเอกภาพ ความไว้วางใจ และความร่วมมือ ซึ่งเป็นทุนทางสังคมสำคัญต่อการธำรงประชาธิปไตย (อเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2549: 112) ประชาธิปไตยตามหลักพระพุทธศาสนาเน้นการยึดธรรมเป็นใหญ่ ความเสมอภาคภายใต้กติกา เสรีภาพที่มาพร้อมความรับผิดชอบ และกระบวนการตัดสินใจที่ชอบธรรมหลักการเหล่านี้สามารถนำมาบูรณาการกับประชาธิปไตยร่วมสมัยเพื่อเสริมสร้างคุณภาพของพลเมืองและสถาบันทางสังคม

สรุปการศึกษาประชาธิปไตยเชิงพุทธควรมุ่งพัฒนาพลเมืองให้มีธรรมาธิปไตย ใช้ปัญญากำกับเสรีภาพ บูรณาการสาราณียธรรมเพื่อเสริมสร้างความไว้วางใจและความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ส่งเสริมการคิดเชิงเหตุผล เคารพความแตกต่างและการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายเป้าหมายคือพลเมืองคุณภาพที่ยึดธรรม ความเสมอภาค และสันติวิธี

วิกฤตและแนวทางฟื้นฟูประชาธิปไตยไทย

วิกฤตประชาธิปไตยไทยในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมาแสดงให้เห็นว่าปัญหามิได้จำกัดอยู่เพียงความไม่ต่อเนื่องของรัฐธรรมนูญหรือการรัฐประหาร หากยังครอบคลุมถึงความอ่อนแอของการปฏิบัติจริงในระบอบประชาธิปไตย ทั้งการมีส่วนร่วมของพลเมืองที่ลดทอนลงการจำกัดพื้นที่สาธารณะในการแสดงความคิดเห็น และความไม่ไว้วางใจต่อสถาบันการเมืองปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ประชาธิปไตยมีลักษณะเป็น “เชิงพิธีกรรม”

มากกว่าเป็นกลไกที่ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ (Diamond, 1999: 162) แก่นของปัญหาสำคัญจึงอยู่ที่วัฒนธรรมประชาธิปไตยและคุณภาพพลเมือง การพัฒนาระบบประชาธิปไตยจำเป็นต้องอาศัยพลเมืองที่มีความรู้ความเข้าใจในสิทธิและหน้าที่ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และมีทักษะคิดเชิงวิเคราะห์ มิใช่เพียงการมีโครงสร้างทางกฎหมายหรือกระบวนการเลือกตั้งเท่านั้น (Held, 2006: 298) นักวิชาการไทยชี้ว่าประชาธิปไตยไทยมักติดกับดัก “รูปแบบมากกว่าสาระ” เนื่องจากการปลูกฝังค่านิยมประชาธิปไตยยังไม่หยั่งรากลึกในสังคม (ประเวศ วะสี, 2544: 37) นอกจากนี้ เสถียรภาพของระบอบประชาธิปไตยยังขึ้นกับ ทูทางสังคมและจริยธรรมสาธารณะ ได้แก่ ความไว้วางใจ การเคารพกติกา และความสามารถในการทำงานร่วมกันของสมาชิกในสังคม หากสังคมขาดความเชื่อมั่นร่วมและขาดวัฒนธรรมการตรวจสอบถ่วงดุล ประชาธิปไตยย่อมอ่อนแอและเปราะบาง (Diamond, 1999: 162) สถานการณ์ไทยสะท้อนความท้าทายดังกล่าวอย่างเด่นชัด ในบริบทนี้การศึกษาจึงเป็นกลไกสำคัญในการฟื้นฟูประชาธิปไตยเพราะเป็นพื้นที่สร้างพลเมืองที่มีเหตุผล เคารพความแตกต่าง และมีสมรรถนะในการมีส่วนร่วมอย่างมีความหมายระบบการศึกษาที่เน้นการคิดวิเคราะห์ และจริยธรรมสาธารณะย่อมส่งเสริมคุณภาพประชาธิปไตยได้ดีกว่าการเรียนรู้แบบท่องจำ (อนเนก เหล่าธรรมทัศน์, 2549: 112) ท้ายที่สุดการบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับการศึกษาประชาธิปไตยสามารถทำหน้าที่เป็นฐานคุณค่ากำกับระบอบได้อย่างมีนัยสำคัญ หลักธรรม เช่น เมตตา เหตุผล และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม สอดคล้องกับหลักเสรีภาพ ความเสมอภาค และการเคารพศักดิ์ศรีมนุษย์อันเป็นหัวใจของประชาธิปไตยร่วมสมัย (วิทยากร เชียงกูล, 2552: 87)

ดังนั้นการศึกษาประชาธิปไตยควรเน้นพัฒนาคุณภาพพลเมืองผ่านการคิดเชิงวิพากษ์และการมีส่วนร่วม ไม่ใช่แค่ระบบทางกฎหมายการสร้างทุนทางสังคม เช่น ความไว้วางใจและจริยธรรมสาธารณะเป็นหัวใจของประชาธิปไตยที่ยั่งยืนพุทธธรรมช่วยเติมฐานคุณค่าด้านศีลธรรม การเคารพผู้อื่นและความรับผิดชอบต่อส่วนรวมซึ่งสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยทั้งคู่จึงเป็นกรอบแนวคิดสำหรับการศึกษาเพื่อพัฒนาพลเมืองคุณภาพในสังคมไทยยุคปัจจุบัน

การเรียนรู้เชิงประชาธิปไตย

กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตยต้องตั้งอยู่บนการมีส่วนร่วม (Participation) การคิดอย่างมีเหตุผล (Reasoned Thinking) การเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง (Respect For Diversity Of Views) สิ่งนี้สะท้อนว่าประชาธิปไตยมิใช่เพียงเนื้อหาวิชาแต่คือ วิธีการเรียนรู้ และวัฒนธรรมในห้องเรียน จากการศึกษาบทบาทของการศึกษาต่อประชาธิปไตยพบว่าประชาธิปไตยต้องถูก “ปฏิบัติ” ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นการมีส่วนร่วมการคิดเชิงเหตุผล และการเคารพความแตกต่างของความเห็น สอดคล้องกับแนวคิดของการศึกษาทางการเมืองที่กล่าวว่า การเรียนรู้ทางการเมืองต้องเป็นพื้นที่ฝึกทักษะการประมวลข้อมูล วิเคราะห์ และตัดสินใจอย่างรอบด้านก่อนนำไปปฏิบัติ ในทางกลับกันปัญหาการศึกษาในไทยถูกตั้งคำถามว่ามุ่งแต่ การท่องจำเนื้อหา มากกว่าการพัฒนาทักษะที่จำเป็นต่อการเป็นพลเมืองประชาธิปไตย เช่น การคิดวิพากษ์และการมีส่วนร่วม ซึ่งทำให้ผู้เรียนจำนวนมากขาดสมรรถนะพื้นฐานในการสนทนาเชิงเหตุผลหรือเข้าร่วมแก้ไขปัญหาทางสังคมอย่างมี

คุณภาพ ด้วยเหตุนี้วิกฤตประชาธิปไตยจึงสัมพันธ์โดยตรงกับวิกฤตการศึกษาเพราะหากระบบการศึกษายังไม่สามารถสร้างผู้เรียนที่มี “ความเป็นพลเมือง” ที่แท้จริงได้ประชาธิปไตยจะไม่มีฐานคุณค่าทางสังคมที่มั่นคงซึ่งหมายถึงการที่ประชาชน รู้เท่าทันอุดมการณ์ต่างๆ เข้าใจสิทธิ หน้าที่ และมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ทั้งนี้หลักสูตรหรือเนื้อหาเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต้องมีการปฏิรูปวิธีเรียนรู้ ให้สอดคล้องกับการพัฒนาทักษะประชาธิปไตย เช่น การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการอภิปราย การแก้ปัญหาร่วมกัน และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์จริง ซึ่งบทบาทของครูและสภาพแวดล้อมในห้องเรียนมีความสำคัญอย่างยิ่งในการปลูกฝังคุณลักษณะเหล่านี้ การศึกษาเพื่อประชาธิปไตยต้องมุ่งไปที่การพัฒนาทักษะที่เอื้อต่อการคิดเชิงเหตุผล การเคารพความเห็นต่างและการคิดวิเคราะห์ทางการเมือง ซึ่งจะช่วยสร้างพลเมืองที่มีทั้งความรู้ความรับผิดชอบและความสามารถในการทำงานร่วมกันในสังคมที่เปิดกว้างและหลากหลายทางความคิด กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตยต้องยึดหลักการมีส่วนร่วม การคิดอย่างมีเหตุผล และการเคารพความคิดเห็นที่แตกต่าง ประชาธิปไตยจึงมิใช่เพียงเนื้อหาวิชา แต่เป็นวิธีการเรียนรู้ และวัฒนธรรมที่ถูกปฏิบัติจริงในห้องเรียน วิกฤตประชาธิปไตยมีรากฐานเชื่อมโยงกับวิกฤตการศึกษาที่เน้นท่องจำมากกว่าพัฒนาทักษะพลเมืองการปฏิรูปควรมุ่งเปลี่ยนวิธีเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างการคิดวิพากษ์ การสนทนาเชิงเหตุผล และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

พลเมืองคุณภาพ พุทธธรรม และการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตย

วิกฤตประชาธิปไตยและวิกฤตการศึกษาในหลายสังคม รวมทั้งบริบทไทยมีลักษณะเชื่อมโยงกันอย่างลึกซึ้งทั้งสองมิได้เป็นปัญหาแยกส่วนหากแต่เป็น “วิกฤตคู่ขนาน” ที่ส่งผลย้อนกลับต่อกันอย่างต่อเนื่องนักทฤษฎีประชาธิปไตยเสนอว่า เสถียรภาพของระบอบมิได้ตั้งอยู่บนโครงสร้างกฎหมายหรือรัฐธรรมนูญเพียงอย่างเดียว แต่ขึ้นกับ “คุณภาพพลเมือง” ซึ่งหมายถึงความสามารถในการคิดเชิงเหตุผลการมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบต่อส่วนรวม (Diamond, 1999: 162) ในทำนองเดียวกันการศึกษาที่ไม่สามารถพัฒนาทักษะการคิดเชิงวิพากษ์และจริยธรรมสาธารณะย่อมบั่นทอนฐานรากของประชาธิปไตย (Dewey, 2004: 87) ดังนั้น การพัฒนาพลเมืองคุณภาพจึงควรถูกมองเป็นยุทธศาสตร์เชิงโครงสร้างที่ตอบโจทยวิกฤตทั้งสองมิติพร้อมกัน ภายใต้กรอบพุทธธรรม แนวคิดเรื่องการพัฒนามนุษย์แบบบูรณาการ (ปัญญา-ศีล-จิต) ช่วยขยายความเข้าใจว่าประชาธิปไตยที่ยั่งยืนจำเป็นต้องมี “ฐานคุณค่าภายใน” ควบคู่กับ “กติกายานอก” พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต) อธิบายว่าสังคมที่ดีต้องตั้งอยู่บนบุคคลที่มีสัมมาทิฐิและจิตสำนึกต่อประโยชน์ส่วนรวม (ปยุตโต, 2543: 54) การมีปัญญทำให้พลเมืองสามารถใช้เหตุผลและวิจารณ์ญาณ ศีลทำหน้าที่กำกับพฤติกรรมให้อยู่ในกรอบคุณธรรม ส่วนจิตที่ได้รับการพัฒนาช่วยสร้างความสมดุล อดทนและเคารพผู้อื่น (ปยุตโต, 2543: 98) มิติทั้งสามจึงเกี่ยวพันค่านิยมประชาธิปไตย ได้แก่ ความรับผิดชอบ ความเสมอภาค และการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เมื่อพิจารณาเชิงเทียบเคียงหลักธรรมสำคัญสามารถตีความเชื่อมโยงกับหลักประชาธิปไตยสมัยใหม่ได้อย่างมีนัยสำคัญ อภิปรายธรรม ซึ่งเน้นการประชุมปรึกษาอย่างสม่ำเสมอ การเคารพกติกา และความพร้อมเพรียง สะท้อนหลักการมีส่วนร่วมและเสถียรภาพของระบอบ สังคหวัตถุ 4 ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา สะท้อนคุณค่าความร่วมมือ

และทุนทางสังคม ที่เอื้อต่อความไว้วางใจและการทำงานร่วมกัน (Putnam, 2000: 19) ขณะที่ พรหมวิหารธรรม 4 โดยเฉพาะเมตตา กรุณา และอุเบกขา สนับสนุนวัฒนธรรมการเคารพความแตกต่างและศักดิ์ศรีของผู้อื่น อันเป็นหัวใจของความเสมอภาคและความยุติธรรมในสังคมประชาธิปไตย (Heywood, 2013: 74) อย่างไรก็ตาม การปลูกฝังค่านิยมดังกล่าวไม่อาจเกิดขึ้นได้ด้วยการสอนเชิงนามธรรมหรือการท่องจำเพียงอย่างเดียว ดิวอี้เสนอว่า ประชาธิปไตยต้องถูกปฏิบัติผ่านประสบการณ์การเรียนรู้ที่ผู้เรียนมีส่วนร่วมจริง (Dewey, 1916/2004: 93) กระบวนการจัดการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตยจึงต้องทำหน้าที่เป็นพื้นที่ฝึกการคิดเชิงเหตุผลการอภิปรายอย่างเคารพ และการตัดสินใจร่วมกัน (Gutmann, 1999: 42) การบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับวิธีเรียนรู้เช่น การใช้กิจกรรมอภิปรายเชิงเหตุผล การแก้ปัญหาร่วมกัน และการสะท้อนคิดเชิงจริยธรรมจะช่วยเชื่อมโยงความรู้กับคุณธรรมและความรับผิดชอบสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรม พลเมืองคุณภาพจึงมิใช่เพียงผู้มีความรู้ทางวิชาการแต่คือบุคคลที่มีจิตสำนึกสาธารณะ มีคุณธรรม และมีความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างยั่งยืน (Diamond, 1999: 165) คุณลักษณะเหล่านี้ต้องได้รับการพัฒนาผ่านทั้งเนื้อหาและวิธีการเรียนรู้ โดยมีสภาพแวดล้อมทางการศึกษาและบทบาทครูเป็นกลไกสำคัญในการหล่อหลอมวัฒนธรรมประชาธิปไตยในระดับปฏิบัติการ

สรุปวิกฤตประชาธิปไตยและวิกฤตการศึกษามีความเชื่อมโยงกันเป็นวิกฤตคู่ขนานโดยเสถียรภาพระบอบขึ้นกับคุณภาพพลเมืองมากกว่ากติกาเพียงลำพัง พุทธธรรมเสนอการพัฒนามนุษย์แบบบูรณาการ (ปัญญา-ศีล-จิต) เป็นฐานคุณค่าภายในที่เกื้อหนุนความรับผิดชอบ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หลักธรรมสำคัญ เช่น อปปริหานิยธรรม สังคหวัตถุ และพรหมวิหารธรรม สามารถตีความสอดคล้องกับการมีส่วนร่วมและทุนทางสังคมในประชาธิปไตย การเรียนรู้เชิงประชาธิปไตยต้องเน้นการมีส่วนร่วม คิดเชิงเหตุผล และบูรณาการคุณธรรมเพื่อสร้างพลเมืองที่มีจิตสำนึกสาธารณะและความรับผิดชอบต่อสังคม

สรุป

ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดประชาธิปไตยมีฐานคิดสำคัญอยู่บนหลักอริยสัจของประชาชน ซึ่งเชื่อมโยงกับเสรีภาพ ความเสมอภาค และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทั้งในฐานะอุดมการณ์ทางการเมืองและระบอบการปกครอง การดำรงอยู่ของประชาธิปไตยที่มีคุณภาพจำเป็นต้องอาศัยกลไกเชิงสถาบันในการคุ้มครองสิทธิ ตรวจสอบการใช้อำนาจอธิปไตย และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพลเมืองอย่างต่อเนื่อง อันสะท้อนว่าความเข้มแข็งของประชาธิปไตยมีความสัมพันธ์กับคุณภาพของพลเมืองและพื้นที่สาธารณะทางการเมืองอย่างมีนัยสำคัญ ในมิติพุทธศาสนา ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าหลักพระวินัยและกระบวนการสังฆกรรมเป็นรูปแบบการจัดการเชิงสังคมที่สะท้อนหลักการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ความชอบธรรมเชิงกระบวนการ และการระงับข้อพิพาทอย่างเป็นระบบ ขณะเดียวกัน กาลามสูตรสนับสนุนเสรีภาพทางความคิดและการใช้เหตุผลเชิงวิพากษ์ ส่วนหลักธรรมสำคัญ เช่น เมตตาธรรม ความเสมอภาค และธรรมาธิปไตย ทำหน้าที่เป็นกรอบกำกับเชิงคุณธรรมต่อการใช้อำนาจซึ่งสามารถตีความเชื่อมโยงกับหลักการประชาธิปไตยในเชิงคุณค่าได้อย่างมีนัยสำคัญ นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างระหว่างวิกฤตประชาธิปไตยและวิกฤตการศึกษา โดยเสนอว่าการพัฒนา

พลเมืองคุณภาพเป็นกลไกสำคัญในการแก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ การบูรณาการพุทธธรรมในกรอบการพัฒนา มนุษย์แบบองค์รวม ได้แก่ ปัญญา ศีล และจิต สามารถเสริมสร้างฐานคุณค่าภายในที่เอื้อต่อการเรียนรู้เชิง ประชาธิปไตยและการพัฒนาจิตสำนึกสาธารณะ ในมิติทางการศึกษา ผลการศึกษายืนยันว่าประชาธิปไตยไม่ สามารถเกิดขึ้นได้จากการถ่ายทอดองค์ความรู้เชิงเนื้อหาเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัยกระบวนการเรียนรู้ที่เน้น การมีส่วนร่วม การคิดเชิงวิพากษ์ และการเคารพความแตกต่างของความคิดเห็น ดังนั้น การปฏิรูปการศึกษาควร มุ่งเน้นการพัฒนากระบวนการเรียนรู้มากกว่าการปรับเนื้อหาหลักสูตร โดยให้ห้องเรียนเป็นพื้นที่ฝึกปฏิบัติ ประชาธิปไตยในชีวิตจริง ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างพลเมืองที่มีเหตุผล มีคุณธรรม และมีส่วนร่วมทางสังคมอย่าง ยั่งยืน อันเป็นประโยชน์เชิงวิชาการในการต่อยอดองค์ความรู้ด้านรัฐศาสตร์ การศึกษา และพุทธศาสนาประยุกต์ ต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาเกี่ยวกับประชาธิปไตยในฐานะหลักการทางการเมือง พุทธธรรมในฐานะคุณค่าภายใน การเรียนรู้เชิงประชาธิปไตย และการพัฒนาพลเมืองคุณภาพสามารถนำเสนอข้อเสนอแนะเชิงวิชาการและเชิง ปฏิบัติการได้ดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กำหนดการพัฒนาพลเมืองคุณภาพเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษาหน่วยงานกำกับดูแลด้านการศึกษา ควรยกระดับ “สมรรถนะความเป็นพลเมืองประชาธิปไตย” ให้เป็นผลลัพธ์สำคัญของระบบการศึกษาโดยบูรณา การทั้งมิติความรู้ ทักษะ และคุณธรรม แทนการมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์เชิงเนื้อหาเพียงอย่างเดียว
2. บูรณาการฐานคุณค่าพุทธธรรมในกรอบการศึกษาประชาธิปไตย ควรออกแบบกรอบมาตรฐานการ เรียนรู้ที่เชื่อมโยงหลักประชาธิปไตย (เสรีภาพ ความเสมอภาค ความรับผิดชอบ) กับหลักพุทธธรรม (ปัญญา ศีล จิต) เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างสิทธิ เสรีภาพ และความรับผิดชอบ ต่อส่วนรวม
3. สนับสนุนการปฏิรูปวิธีการเรียนรู้ (Pedagogical Reform) นโยบายการศึกษาควรเน้นการเปลี่ยนผ่าน จากรูปแบบการสอนเชิงถ่ายทอดความรู้ ไปสู่กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การคิดเชิงเหตุผล และการ อภิปรายเชิงวิพากษ์ ซึ่งเป็นฐานของวัฒนธรรมประชาธิปไตย

ข้อเสนอแนะเชิงการจัดการเรียนรู้

1. ส่งเสริมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning) ครูควรออกแบบกิจกรรมที่เปิดโอกาสให้ ผู้เรียนมีบทบาทในการตั้งคำถามแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และร่วมตัดสินใจ เพื่อฝึกทักษะประชาธิปไตยในระดับ ปฏิบัติการ

2. พัฒนาการคิดเชิงเหตุผลและการสนทนาอย่างเคารพ (Reasoned & Respectful Dialogue) ห้องเรียนควรเป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการแสดงความคิดเห็นที่หลากหลาย โดยเน้นการใช้เหตุผล หลักฐาน และการรับฟังความเห็นต่าง

3. ลดการเรียนรู้แบบท่องจำ (Rote Learning) ควรปรับลดกิจกรรมที่เน้นการจำเนื้อหาเพียงอย่างเดียว และเพิ่มกิจกรรมที่พัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์การแก้ปัญหา และการสะท้อนคิดเชิงจริยธรรม

4. บูรณาการพุทธธรรมเชิงปฏิบัติ (Applied Buddhist Ethics) การเรียนรู้ควรเชื่อมโยงหลักธรรม เช่น เมตตา ความรับผิดชอบ และธรรมาธิปไตยเข้ากับสถานการณ์ทางสังคมและพลเมืองจริง

ข้อเสนอแนะต่อครูและสถาบันการศึกษา

1. พัฒนาสมรรถนะครูด้านการจัดการเรียนรู้เชิงประชาธิปไตย ควรจัดอบรมครูในด้าน Dialogic Teaching Deliberative Discussion และ Ethical Facilitation เพื่อให้ครูสามารถทำหน้าที่เป็นผู้อำนวยความสะดวกทางการเรียนรู้

2. สร้างวัฒนธรรมประชาธิปไตยในสถานศึกษาสถาบันการศึกษาควรส่งเสริมบรรยากาศที่เปิดกว้าง โปร่งใส และเคารพศักดิ์ศรีของผู้เรียนรวมถึงเปิดพื้นที่การมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมและกติกา

3. ปรับระบบการประเมินผลควรใช้การประเมินแบบสมรรถนะ (Performance-Based Assessment) และการสะท้อนคิด (Reflective Assessment) เพื่อวัดพัฒนาการด้านเหตุผล คุณธรรม และความรับผิดชอบ

ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย

1. ศึกษารูปแบบการบูรณาการพุทธธรรมกับการเรียนรู้ประชาธิปไตยควรมีการวิจัยเชิงทดลองหรือกึ่งทดลอง เพื่อประเมินผลของกิจกรรมการเรียนรู้ที่บูรณาการพุทธธรรมต่อทักษะพลเมืองและจิตสำนึกสาธารณะ

2. ศึกษาตัวชี้วัดพลเมืองคุณภาพ (Quality Citizenship Indicators) จำเป็นต้องพัฒนาเครื่องมือวัดที่สะท้อนทั้งมิติความรู้ ทักษะ และคุณธรรม เพื่อประเมินผลลัพธ์ทางการศึกษาอย่างรอบด้าน

3. ศึกษาบริบทสังคมและวัฒนธรรมไทยควรมีการวิเคราะห์เชิงลึกถึงปัจจัยทางวัฒนธรรม การเมือง และการศึกษาที่ส่งผลต่อการพัฒนาวัฒนธรรมประชาธิปไตยในระบบ การศึกษาไทย

เอกสารอ้างอิง

บุญทัน ดอกไธสง. (2555). *ขอบข่ายรัฐประศาสนศาสตร์ยุคโลกาภิวัตน์*. กรุงเทพฯ: ปัญญาชน.

ประเวศ วะสี. (2544). *ประชาธิปไตยทางรอดของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

พระไตรปิฎก. (2539). *พระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2543). *พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุง)*. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2547). *ธรรมาธิปไตย*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai Journal Citation Index Centre

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

- พระสุธีวรญาณ. (2556). พระวินัยปิฎกกับการปกครองคณะสงฆ์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์.
- ลิขิต อีร์เวคิน. (2557). การเมืองการปกครองไทย (พิมพ์ครั้งที่ 10). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทยากร เชียงกุล. (2552). ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และการพัฒนา. กรุงเทพฯ: สายธาร.
- อนุก เหล่าธรรมทัศน์. (2549). ทฤษฎีนิยม ประชาสังคม และประชาธิปไตย. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Dahl, R. A. (1989). *Democracy and its critics*. Yale University Press.
- Dewey, J. (2004). *Democracy and education*. Dover Publications. (Original work published 1916)
- Diamond, L. (1999). *Developing democracy: Toward consolidation*. Johns Hopkins University Press.
- Gombrich, R. (2006). *Theravada Buddhism: A social history from ancient Benares to modern Colombo* (2nd ed.). Routledge.
- Gutmann, A. (1999). *Democratic education* (Rev. ed.). Princeton University Press.
- Held, D. (2006). *Models of democracy* (3rd ed.). Polity Press.
- Heywood, A. (2013). *Politics* (4th ed.). Palgrave Macmillan.
- Ockey, J. (2004). *Making democracy: Leadership, class, gender, and political participation in Thailand*. University of Hawai'i Press.
- Payutto, P. A. (2001). *Buddhist economics: A middle way for the market place*. Buddhadhamma Foundation.
- Phongpaichit, P., & Baker, C. (2002). *Thailand: Economy and politics* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon & Schuster.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalization and its discontents*. W. W. Norton & Company.